

Rocsisné Salló Mária

A helyidentitás fogalmának értelmezési lehetőségei és helye az erdőpedagógia projektben

Az ember és a természeti környezete közti kapcsolatot a helyidentitás fogalommal jellemezhetjük. A helyidentitás az „én” azon részére vonatkozik, amely a fizikai helyekhez fűződő érzelmek keveréke, és a helyhez való szimbolikus kapcsolattal meghatározza, kik vagyunk (PROSHANSKY 1983). A helyidentitás tehát, a környezettel való közvetlen kapcsolatból ered, átalakítják a kognitív folyamatok, valamint az aktuális fizikai környezettel való érintkezés hatásai. A helyidentitás alprojekt az erdőpedagógia projekt keretében valósul meg a Ravazdi Erdei Iskolai Oktatóközpontban, résztvevői a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karának hallgatói, időtartalma 4 nap. Az alprojekt célja tudatosítani a hallgatók saját helyidentitását, megismertetni Ravazd természeti környezetét és népi kultúráját, és ráébreszteni a hallgatókat a helyi közösség értékére.

Az erdőpedagógia projekt elméleti alapja a „harmóniaelmélet”, amely a projekt célját is meghatározza. Ez a környezettudatos magatartás kialakítása. Az erdőpedagógia projekt tartalmilag három fő modulból épül fel: erdő és természet, környezet és egészség, helyidentitás és viselkedéskultúra. A helyidentitás és viselkedéskultúra modul egyik célkitűzése a helyidentitás tudatosítása, jelentőségének újrafelfedezése (KOVÁTS-NÉMETH M. 2010).

A természeti környezet és a lakosság kapcsolatának vizsgálata fontos szerepet tölt be a lakosság környezettudatos szemléletmódjának alakításában. A helyidentitás, helykötődés fogalmát a szakirodalomban több szempontból vizsgálták, melyek közül az alábbiakban Scannell és Giffort által felállított rendszert ismertetem.

Az identitás elsősorban arra utal, hogy mit gondolunk önmagunkról, hogyan írjuk le az énünket. Az identitás tartalmazhat személyes szerepeket és tulajdonságokat, társadalmi csoporthoz tartozást vagy kategóriákat, és a földrajzi helyekhez való viszonyulást. Olyan leírásokat foglal magába, amelyeket a személy önmagában hoz létre, valamint olyanokat, amelyeket mások írnak elő számára. Ezen leírások lehetnek a valós tulajdonságok, a remények és törekvések, továbbá olyan lehetőségek, amelyek megvalósulásától az egyén fél (SCANNELL & GIFFORD 2010). Erik Erikson pszichoanalitikus szerint az identitás kialakításának legfontosabb időszaka a serdülőkor. Az identitáskeresés folyamatát identitáskrisisnek nevezte, e folyamat eredménye az identitás elérése. Az identitás kialakulásának sikertelenségét az identitás konfúzióknak, az identitáskrisis nélkül kialakult identitást korai zárásnak és az identitáskrisisüket élő fiatalokat moratóriumban lévőeknek nevezte (ATKINSON & HILDEGARD ET AL. 2005).

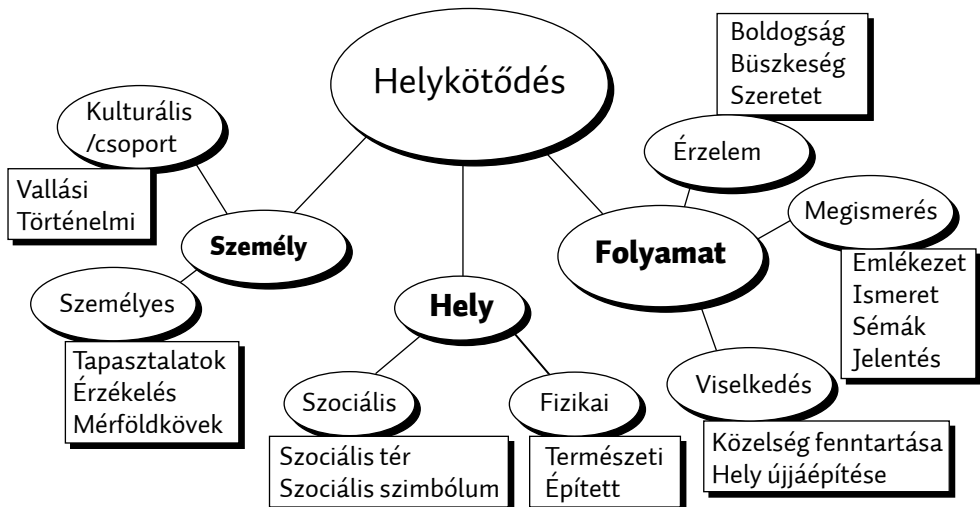
A HELYIDENTITÁS FOGALMI MEGKÖZELÍTÉSEI

A helyidentitás fogalma Proshansky 1970-es és 1980-as munkásságából ered. Kezdetben a helyidentitás fogalmát zárt környezetre alkalmazta. Proshansky, Fabian és Kaminoff (1983) kiterjesztette az identitás elméleti területet a környezeti pszichológiára és javasolta alkalmazását helyidentitásként „az én fizikai világban való szocializációja” kapcsán. „Az önazonosság kialakítása nem korlátozódik az egyén és a fontos másokra, hanem kiterjed a nem kevésbé fontos tárgyakra és dolgokra, terekre és helyekre, ahol az identitás alakult” (PROSHANSKY ET AL. 1983). Későbbi közleményeiben a helyidentitás fogalmát a természeti környezethez való viszony vizsgálatában használta. Bár a kutatókban tudatosult, hogy a környezetvédelmi kérdések megítélésében fontos szerepe van az identitásnak, jelentős különbségek vannak abban, hogyan ítélik meg az identitás eredetét, az identitás természetét és hatását. A szakirodalomban a helyidentitáshoz fűződő fogalmak értelmezésében nincs egyetértés.

Scannell és Grifford a szakirodalom sokféle meghatározásának rendszerezésére egy három fő alkotóból felépített modellt alkalmazott a helykötődés fogalmának pontos körülírására. A helykötődés a helyidentitás kialakulásának egyik feltétele, ezért a háromalkotós modell megismerése fontos a helyidentitás fogalmának megértéséhez.

A modellben az első dimenzió az *alany*: ki az, aki kötődik? Milyen mértékben kötődik és a kötődésének egyéni vagy közösségi jelege van? A második dimenziót a *pszichológiai folyamatok* képezik: hogyan nyilvánul meg a kötődés érzelmekben, ismeretekben és viselkedésben? A harmadik dimenzió a *kötődés tárgyára vonatkozik*: mihez kötődik és milyen természetű a kötődés helye?

1. ÁBRA: A helykötődés három részből alkotott modellje (Schnell L., Giffort R., 2010)

A helykötődés egyéni és közösségi szinten is jelentkezhet. Egyéni szinten személyes kapcsolatot jelent az egyén és hely között. Például, a helykötődés erősebb olyan helyszínek esetén, amelyek személyes emléket idéznek, ezzel járulnak hozzá az énfolytonosság érzéséhez (TWIGGER-ROSS & UZZELL 1996; in SCANNELL & GIFFORD 2010).

Csoportszinten a kötődés a hellyel kapcsolatos szimbolikus jelentést hordoz, amelyet a csoporttagok megosztanak egymással. A közösségi szintű helykötődést különböző kultúrák, vallások és nemek esetén vizsgálták. Michelson 1976-s kutatása kimutatta, hogy a helykötődés olyan helyek irányában alakul ki közösségi szinten, amelyekben a közösség saját kultúráját gyakorolhatja és őrizheti meg.

A helykötődés lehet vallási alapú, olyan helyek esetében, amelyeket a vallás szent helynek minősített, ilyen helyszínek a templomok, kápolnák, temetők és csodatévő források (SCANNELL & GIFFORD 2010).

A helykötődés pszichológiai folyamatai az érzelmek, megismerés és viselkedés a helykötődést leíró modell második részét alkotják. Több szakirodalmi forrás is bizonyítja, hogy a helyhez való kötődésnek érzelmi alapjai vannak, ezen vizsgálatok olyan emberekkel készültek, akik környezeti katasztrófa, háború, kivándorlás vagy áttelepítés során elhagyták azt a helyet, amelyhez kötődtek. Fried, 1963-s felmérését olyan bostoni lakók körében végezte, akiket kitelepítettek a városrészük fejlesztése érdekében. A kitelepítettek a gyász jeleit fedezte fel és arra a következtetésre jutott, hogy egy fontos hely elvesztése is okozhat gyász-folyamatot. A helyekhez fűződő érzelmek sokfélék lehetnek szeretettől és elégedettségtől félelemig, gyűlöletig és ambivalens érzésig (MANZO 2005; in SCANNELL & GIFFORD 2010).

Az ember-hely kapcsolatának kognitív elemei az emlékek, ismeretek, jelentések és hitek kapcsolódnak az egyénben önmagában kialakított belső képhez, az identitáshoz (PROSHANSKY ET AL 1983; in SCANNELL & GIFFORD 2010).

A helykötődés viselkedésben is megnyilvánul. Viselkedési formák közül az első a közelség fenntartása. Vizsgálata során a helyhez való kötődést az ottlakás idejének és a visszaköltözés érdekében tett erőfeszítések függvényében állapítják meg. A honvágygal kapcsolatos irodalom az otthonuktól hosszú időre távol levő emberek hazajutási vagy hazalátogatási vágyát vizsgálja. A vallási zarándoklatok során olyan szent helyek látogatása a cél, amelyek egyedi fontossággal bírnak az egyén vallási életében.

A helykötődés érdekes megnyilvánulása a katasztrófa sújtotta területeken tapasztalt *régi városrészek újjáépítése iránti igény* (pl. Varsó belvárosa a második világháború után). Más vizsgálatokban az eredeti lakhelyéről kitelepített lakosok körében megfigyelték, hogy igyekeznek ugyanolyan környezetbe letelepedni, mint az elhagyott régi (MICHELSON, W. 1976; in SCANNELL & GIFFORD 2010).

A fizikai környezethez való kötődés alapja lehet a *helytől való függés* is, abban az esetben, ha a hely fizikai jellemzői elsődleges fontosságúak, mivel erőforrást biztosítanak az egyén céljainak megvalósításához (STAHALS & SHUMAKER 1981; in SCANNELL & GIFFORD 2010). Az egyén számára jelentőséggel bíró helyek többfélék lehetnek – épített környezettől (házak, utcák, bizonyos közösségi épületek) a természeti környezetig (tavak, parkok, ösvények, erdők és hegyek) (MANZO 2005). A helyidentitás Clayton értelmezése szerint a természet befogadása

az egyén énképébe. A természeti környezet részeit is tartalmazó én leírás a természethez fűződő általános kötődésből ered (CLAYTON 2003; in SCANNELL & GIFFORD 2010).

A Stedman által felállított „helykötődés jelentés közvetítési modell”-je szerint, az emberek nem a környezet fizikailag érzékelhető elemeihez kötődnek, hanem az elemek által hordozott jelentéshez. Véleménye szerint egy fejlett térség szimbolizálhatja a közösséget, egy kevésbé fejlett pedig a vadont (STADMAN 2003; in SCANNELL & GIFFORD 2010).

A helykötődést befolyásoló környezeti elemek egyike a klíma, különösen akkor van jelentős hatása, ha hasonlít az egyén gyermekkori környezetének klímájához (KNEZ I. 2005; in SCANNELL & GIFFORD 2010). A helykötődés jelentés közvetítési modelljének értelmében képzettársítás történik, vagyis az egyén azért kötődik a környezete múltjához, mert az a személyes múltját képviseli.

A Scannell & Gifford által felállított rendszer összegzéseként elmondható, hogy az egyén és a hely között különböző pszichológiai folyamatok során megvalósuló kötődés sokféle lehet, vannak erősen és kevésbé megnyilvánuló, összefonódott és különálló komponensei. Az egyén és környezete kapcsolatának természete és alakulásának folyamata egyedi minden egyén esetén (SCANNELL & GIFFORD 2010).

A HELYKÖTÖDÉS SZEREPE AZ EGYÉN ÉLETÉBEN

A helykötődés szerepének feltárásában az elsődleges kérdés, hogy miért alakítanak ki az emberek tartós fizikai kapcsolatot a környezetükkel. A helykötődés a szakirodalom szerint az alábbi szerepeket tölti be: túlélés és biztonság, támasz a célok elérésére, továbbá időbeni vagy személyes folytonosság (SCANNELL & GIFFORD 2010).

A helykötődés kialakulásának elsődleges oka, hogy bizonyos helyek több esélyt biztosítanak a túlélésre. A természeti környezet fizikai tulajdonságai biztosítják azon erőforrásokat, amelyekhez a helykötődés viselkedésben és ismeretekben nyilvánul meg. Az élelmet, vizet, menedéket és egyéb erőforrásokat biztosító hely iránti helykötődés viselkedésben való megnyilvánulása a közelség megőrzése a helyhez. Az ismeretekben megnyilvánuló kötődés az erőforrások ismerete és a jártasság az erőforrások helyi kitermelésében és felhasználásában.

Az a nézet, hogy a helykötődés a biztonság iránti pszichológiai igény kielégítését szolgálja, rokonítható Freud elméletéhez. A biztonságérzet kialakulása önmagában nem magyarázza a helykötődés kialakulását. A hely iránt, amely támogatja az egyént a céljai elérésében, szintén kötődés alakul ki (SCANNELL & GIFFORD 2010). Az elmélet lényege, hogy a kötődés pozitív érzelmi töltetének forrása a célok egymás utáni teljesítése, az ismeretek a múlt tapasztalataiból származnak, ami feltételezi a célok teljesíthetőségét, a viselkedésbeli megnyilvánulások az ismételt helyhasználatban érhetők tetten, a hely megítélése pedig a személyes célok függvényében lehet szociális vagy fizikai (PROSHANSKY ET AL. 1983; in SCANNELL & GIFFORD 2010).

Az így kialakult helytől való függés a kötődés egy olyan típusa, amelyben az egyén azért tart értékesnek egy helyet, mert az egy bizonyos tevékenységet lehetővé tesz számára, vagy arra serkent (JORGENSEN & STEDMAN 2001; in SCANNELL & GIFFORD 2010).

A helykötődés elősegíti az önértékelési folyamatot, mert a kedvenc helynek énerősítő szerepe van (KORPELA 1989; in SCANELL & GIFFORT 2010). A kedvenc helyek önértékelést erősítő szerepe a biztonságos, kényelmes környezetben nyilvánul meg, ami önvizsgálatra, problémamegoldásra és a stressz enyhítésére serkent. A kedvenc hely egy olyan biztonságos menedékhely, ahol az egyén értékelheti addig elért eredményeit és tervezheti céljai megvalósítását (IZARD & KOBÁK 1991; in Scanell & Giffort 2010).

A helykötődés szerepe az is, hogy folyamatosságot biztosít. Az én folyamatosság egy állandó érzet, vagyis annak tudata, hogy a múltbeli és a jövőbeni viselkedés össze van kapcsolva (ROBINSON & FREEMAN 1954; in SCANELL & GIFFORT 2010).

A helykötődés időbeni folyamatosságot is biztosít, kötődés alakulhat ki a gyermekkori otthonunk iránt, vagy olyan helyek iránt, amelyeket a tapasztalt élmények összekötnek már elhunyt személyekkel. A helyhez kapcsolódó fontos eseményeket a helyek megőrzik és emlékeztetik az egyént az ott átélt élményekre, ezzel megadják a lehetőséget a jelen és a múlt történéseinek összehasonlítására (TWIGGER – ROSS and UZZEL, 1996; in SCANELL & GIFFORT 2010).

Kulturális és vallási szempontból is létezhet a helyek időbeni folytonossága. Azon helyek, ahol fontos vallási vagy kulturális események történtek, fontossá válnak a közösség számára. Ennek viselkedésben jelentkező megnyilvánulásai a vallási zarándoklatok, történelmi események helyszíneinek látogatása, vagy legendák, eposzok mesélése a hely fontosságáról (Low 1990; in SCANELL & GIFFORT 2010).

Scanell és Giffort munkája rendszerbe foglalja a helykötődéssel kapcsolatos szakirodalom meghatározásait és áttekintő képet ad a helykötődés természetéről.

A hely és ember kapcsolatának részleteire kiterjedő helykötődés vizsgálatok elősegítik a környezettudatos viselkedési formák okainak feltárását. A szociális és természeti környezet iránti kötődés befolyásolhatja a környezettudatos viselkedést, ezért a helykötődés vizsgálatában is fontos külön vizsgálni őket.

HELYIDENTITÁS ALPROJEKT TERVEZETE

A probléma: A globalizáció hatására a nyugati civilizációk uniformizálódnak, feledésbe merülnek a helyi értékek, így az emberek élete sivárabb lesz. A helyidentitás alprojekt az erdőpedagógia projekt keretében valósult meg a Ravazdi Erdei Iskolai Oktatóközpontban, résztvevői a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karának hallgatói. Időtartama 4 nap. Az alprojekt célja tudatosítani a hallgatók saját helyidentitását, megismertetni Ravazd természeti környezetét és népi kultúráját és ráébreszteni a hallgatókat a helyi közösség értékére.

Az első napon a hallgatók egyénileg érkeznek a Ravazdi Erdei Iskolai Oktató Központba, a házi rend ismertetése után elfoglalják a szállást. Az első foglalkozást ismerkedési játékokkal kezdjük, amit csoportalakítást követ, létszámtól függően 4-5 fős csoportok szerveződnek. Az alprojekt első tematikus foglalkozásán a hallgatók csoportban fogalmi térképet készítenek az identitás, szülőföld, természet fogalmak köré. Majd az elkészített fogalmi térképen előforduló fogalmakat rendszerezik strukturált fogalmi térképpé.

A délután egy vetélkedővel kezdődik, amelynek lényege Ravazd kultúrtörténetileg fontos helyszíneinek felkeresése csoportosan, fénykép alapján, és a megtalált helyszínen bizonyító csoportkép készítése. Az a csapat nyeri a vetélkedőt, amely gyorsabban végez a feladattal. Az önálló felfedezést egy kultúrtörténeti séta követi, amelynek célja a falu történetének, népi kultúrájának megismerése. A séta során meglátogatjuk a tájházat és meglepetésünk egy falusi portát.

A második napot Ravazd természeti adottságainak megismerésével kezdjük, térképes tájokológiai vizsgálat segítségével, különböző mezőgazdasági művelési ágak természetességének kiértékelését és a tájoltok eloszlásának százalékos kiszámítását végezzük csoportonként 1 km² területen. Délután a térképezési feladat helyszíneinek terepszemléje következik és ismerkedés a természeti környezettel a Rekettyés tetőre tett túra során.

A harmadik napon a lakosság és a múlt értékeinek megismerése a célunk. Páros feladatként helyi nyugdíjasokkal készítenek interjút a hallgatók. Az interjúhoz kérdéssort dolgozunk ki. Fontosabb kérdéskörök: a falu megélhetése a múltban, milyen alkalmakkor segítettek egymásnak, visszatekintve mire büszkék.

Délután az interjúkat bemutatják a többi csoport számára. Esti programként egyéni családfa összeállítása, helyszínekkal és mesterségekkel.

Az utolsó napon különböző népi mesterségek (vályogházépítés, zsúpfedés, kosárfonás) megismerése szakemberek segítségével, majd tájjellegű ételek készítése, például beré, krumpli pogácsa, barát füle.

Az alprojekt zárásaként Radnóti Miklós *Nem tudhatom...* című verse alapján hasonló verset keresnek vagy poszttert készítenek csoportban, amit egymásnak bemutatnak.

IRODALOM

- ATKINSON & HILDEGARD ET AL. (2005): Pszichológia – harmadik átdolgozott kiadás. *Osiris Kiadó*, Budapest, p. 123–127.
- CLAYTON, S. (2003): Environmental identity: conceptual and operational definition.
- IN S. CLAYTON, & S. OPOTOW (EDS.): Identity and the natural environment: The psychological significance of nature (pp. 45–65). *Cambridge, MA: MIT Press.*
- IZARD, C. E., & KOBAK, R. R. (1991): Emotions system functioning and emotion regulation. In J. Garber, & K. A. Dodge (Eds.), *The development of emotion regulation and dysregulation* (pp. 303–321). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- KNEZ, I. (2005): Attachment and identity as related to a place and its perceived climate. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 207–218.
- KORPELA, K. M. (1989). Place-identity as a product of environmental self-regulation. *Journal of Environmental Psychology*, 9, 241–256.
- KOVÁTS-NÉMETH M. (2010): Az erdőpedagógiától a környezetpedagógiáig. *Comenius Kft.*, Pécs, p. 150., 172.
- LOW, S. M. (1990): Cross-cultural place attachment: a preliminary typology. In Y. Yoshitake, R. B. Bechtel, T. Takahashi, & M. Asai (Eds.), *Current issues in environment-behavior research*. Tokyo: University of Tokyo.
- MANZO, L. C. (2005): For better or worse: exploring multiple dimensions of place

Meaning. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 67–86.

MICHELSON, W. (1976): Man and his urban environment: A sociological approach, with revisions. Reading, MA: Addison-Wesley.

PROSHANSKY, H.M., FABIAN, A.K., KAMINOFF, R. (1983): Place-identity. *Journal of Environmental Psychology*, 3, p.57–83

SCANNELL, L., GIFFORT, R.,(2010): Defining place attachment: A tripartite organization framework.

JOURNAL OF ENVIRONMENTAL PSYCHOLOGY, 30, P. 1–10

STEDMAN, R. (2002): Toward a social psychology of place. *Environment and Behavior*, 34, p. 561–581.

STOKOLS, D., & SHUMAKER, S. A. (1981): People in places: a transactional view of

SETTINGS. IN J. HARVEY (ED.), *COGNITION, social behavior, and the environment* (pp. 441–488). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

TWIGGER-ROSS, C. L., & UZZELL, D. L. (1996): Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 205–220.